

Deó i Raventós, Josep-Francesc

Apunts per a una història
de la premsa científica
i tècnica en català

La premsa científica i tècnica en català apareix en les últimes dècades del segle XIX. Encara que ja abans la ciència i la tecnologia eren presents en uns altres tipus de revistes, a finals d'aquest segle sorgeix la premsa específicament científico-tècnica.

Cal esmentar algunes publicacions del món de les lletres i de les arts, com, per exemple, *La Renaixensa* (1871-1905), *La Il·lustració Catalana* (1880-1894), *L'Avenç* (1881-1893) i *Juventut* (1900-1906), les quals es van destacar per la seva sensibilitat envers la ciència. Fins i tot en algunes d'aquestes revistes van aparèixer treballs científics emblemàtics de l'època, com ara l'article de Ricard Portella (1901, 218-200) titulat «Fer ciència és fer pàtria» i el de Joseph Tarruela (1901, 573-575), «Pseudo-ciència», publicats a la revista *Juventut* i considerats «manifestos» modernistes de la ciència (Sabaté, 1991, 14).

Pel que fa a diaris, s'ha de destacar les informacions meteorològiques d'Isidre Martí i Turró i els treballs de Valentí Almirall sobre la llum d'incandescència, publicats al *Diari Català* (1879-1881). Més tard, un altre diari que va recollir també treballs significatius d'informació científica va ser *La Publicitat* (1922-1939), el qual va publicar a les seves pàgines l'article del filòsof Joaquim Xirau i Palau (1923) titulat «Les conferències del professor Einstein». S'hi donava compte de les conferències que va fer el conegut científic a l'Institut d'Estudis Catalans durant la seva estada a Barcelona l'any 1923 (Casasús, 1991, 84-88).

Les primeres publicacions científiques i tècniques

De la mateixa manera que les arts i la literatura, la ciència també va rebre un fort impuls de la mà del gran moviment sòcio-cultural que va significar el Modernisme. Fruit d'aquest gran impuls són les primeres publicacions científiques i tècniques que van aparèixer a Catalunya.

La premsa especialitzada en ciència i tecnologia en català passa per uns quants períodes. Segons el que apunta Jaume Guillamet (1989, 44) —seguint la classificació cronològica que fan Joan Torrent i Rafael Tasis (1966)—, entre els anys 1878 i 1910 s'esdevé un «període de sorgiment i creixement»; entre 1911 i 1923, un «període d'expansió»; entre 1924 i 1931, la premsa científico-tècnica pateix un «període de recessió»; i durant l'època de la II República, 1931-1936, es dona un nou «període d'expansió».

Durant els quatre períodes esmentats, que abracen des de l'any 1878 fins al 1936, Joan Torrent i Rafael Tasis (1966) comptabilitzen aproximadament unes cent revistes tècniques i científiques en les quals el català és present (Guillamet, 1989, 42).

Una de les primeres revistes científiques aparegudes a Catalunya que utilitzaren la llengua catalana fou *L'Excursionista*, butlletí mensual escrit íntegrament en català i publicat per primera vegada el 30 de novembre de l'any 1878 per l'Associació Catalanista d'Excursions Científicas. Aquesta associació estava dividida en tres seccions dedicades a l'art, a la literatura i a la ciència. El director de *L'Excursionista* va ser l'historiador i geògraf Francesc Carreras i Candi, autor de la *Geografia General de Catalunya* entre algunes altres obres destacades. Al llarg dels 147 números de *L'Excursionista* —l'últim va aparèixer pel gener de 1891— s'hi van publicar importants estudis d'arqueologia i d'història.

Publicacions com *Técnica* (1878-1936), *Butlletí de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona* (1892-1936) i *El Eco de la Industria* (1898-1917), totes tres bilingües, són exemples d'unes altres revistes científico-tècniques on apareixen articles escrits en llengua catalana.

Entre les primeres revistes de medicina cal destacar *La Gynecologia Catalana*, que, com el seu subtítol indica, va ser la «primera revista mèdica escrita en llengua catalana». Dirigida per Jaume Queraltó, publicà vuit números entre el 15 d'agost de 1898 i el març de 1899 (Givanel, 1931, I, 233). Aquesta revista, si bé no va arribar a l'any de vida, va obrir el camí de la catalanització de la ciència mèdica, un dels

primers sectors a aplicar l'adaptació lingüística al català (Fuster, 1980, 133) i el més prolífer quant a nombre de revistes.

Una altra revista mèdica molt important publicada a començaments del segle XX va ser *Anals de Medicina*, publicació prestigiosa apareguda l'any 1907. Entre els anys 1909 i 1911 va exercir-hi com a director el doctor, filòsof i periodista Ramon Turró, el qual també havia estat redactor de *La Gynecologia Catalana*.

Anals de Medicina passà per diferents etapes i modificà unes quantes vegades la capçalera. L'any 1912 canvià el nom pel d'*Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*. Entre l'any 1921 i el 1927 es denominà *Anals de Ciències Mèdiques*. Finalment, en l'etapa de 1928 a 1936 «normativitzà» la capçalera i aparegué amb el nom d'*Annals de Medicina*.

En els primers anys del segle XX es publiquen més revistes dedicades a la medicina, com ara *Arxius de Cirurgia* (1901) i també *Catalunya Medical* i *Farmàcia Catalana*, aquestes dues aparegudes l'any 1907.

Passada la primera dècada del segle XX, la premsa científica en català comença a consolidar-se. Durant aquest període d'expansió apareixen nombroses revistes científiques, però la seva catalogació es fa difícil ja que algunes publicacions culturals tenien també un caràcter científic i, al mateix temps, algunes de científiques comptaven amb un vessant cultural (Torrent-Tasis, 1966, I, 609).

Un fet important en el camp de les ciències a Catalunya va ser la constitució, l'any 1907, de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta institució fou la precursora de moltes publicacions científiques editades per les diferents seccions de l'Institut. Pocs anys després de la seva constitució es comença a publicar una de les revistes més importants de l'època, els *Arxius de l'Institut de Ciències*, òrgan anual de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. El primer número apareix l'1 de novembre de 1911 i la revista desapareix el 1924 al cap de dotze anys de publicar-se. Durant la Dictadura de Primo de Rivera els *Arxius* prenen el nom de *Memòries*.

La revista *Ciència*, un model

Ciència és un exemple reeixit de la premsa tècnico-científica. Pel febrer de 1926 en va aparèixer el primer número amb el subtítol de *Revista catalana de ciència i tecnologia*. Aquesta fou una de les revistes

més importants de l'època, i té un interès especial en la història de la premsa científica perquè és una de les experiències més interessants del periodisme científic escrit íntegrament en català.

A l'editorial del primer número, que la redacció va titular «Pòrtic», es justificava l'aparició de *Ciència* per la necessitat d'una revista científica en català:

El nombre reduït de publicacions d'aquest caràcter sembla doncs degut, més que a una causa bàsica, incorregible, a una manca d'oportunitat i de costum. CIÈNCIA voldria ésser l'estímul i oferir el mitjà per corregir aquest retard i donar a la bibliografia científica en llengua nostra, el lloc i la importància que li pertoquen.

Les matèries que tractarà CIÈNCIA seran les de caràcter científic en tota l'amplitud de la seva diversitat.

Cap branca de coneixement que tingui entre nosaltres col·laboradors de solvència intel·lectual en serà exclosa. Hi seran igualment acollides les especulacions teòriques i les aplicacions de caire tecnològic. No intentem fer una revista exclusivament de ciència pura, que no tindria encara prou ambient de públic; mes tampoc volem prescindir d'aquesta branca, sense la qual la manifestació de les nostres activitats científiques presentaria l'aspecte d'una barreja desordenada de pràctiques empíriques. Però menys encara poden ésser excloses les matèries de caire tècnic.

El plantejament de la redacció de fer una revista interdisciplinària i divulgativa i, al mateix temps, la voluntat que fos una eina científica i tècnica per als especialistes de l'època converteixen *Ciència* en la primera revista «moderna» de divulgació sobre ciència i tecnologia en català.

En els primers números, una vintena de persones formaven la redacció de la revista (Torrent-Tasis, 1966, I, 692).¹ Ara bé, fins quatre anys després de la seva aparició, en el número 37 (juliol-agost de 1930), la redacció de *Ciència* no es decideix a constituir un Consell de Direcció integrat per cinc persones: Leandre Cervera, Josep Grau i Cases, Enric Rebés i Castellà, Santiago Rubió i Tudurí i Josep de C. Serra i Ràfols; com a director de la publicació hi havia Ramon Peypoch i Pich.

1. A la redacció hi havia noms tan coneguts com el doctor Jesús Maria Bellido i Golferichs, l'arqueòleg Pere Bosch i Gimpera, el polític Rafael Campalans i Puig, el doctor Leandre Cervera i Astor, l'astrònom Josep Comas i Solà, l'enginyer Ferran Cuito i Canals, el paleontòleg Marià Faura i Sans, el botànic Pius Font i Quer, el geòleg Jaume Marcet i Riba, l'enginyer agrònom August Matons i Colomer, l'economista i polític Carles Pi i Sunyer, el pedagog i geògraf Pau Vila i Dinarés i, com a secretari de redacció, el polític i químic Remon Peypoch i Pich.

Ciència és un punt de referència del que va ser el periodisme científic de l'època, tant pel que fa al contingut com a la forma. En els 53 números publicats, recollits en set volums, s'inclouen articles traduïts de les revistes científiques internacionals més prestigioses del moment, com *The American Journal of Science*, *Engineering*, *Journal of the Franklin Institute* i *La Technique Moderne* entre unes quantes més. Durant els set anys de vida, *Ciència* publica quatre números monogràfics o «extraordinaris», tal com els qualifica el director de la revista, Ramon Peypoch i Pich.² Així mateix, durant aquests anys s'hi publiquen articles de coneguts i cèlebres científics catalans.

D'altra banda, els temes científics de què s'hi tracta van adreçats a un públic ampli, però no per això són menys interessants. Si, pel que fa al contingut, *Ciència* està en la línia del periodisme científic modern, en el qual la divulgació tècnico-científica i la rigorositat són objectius importants, respecte a la forma, la redacció de la revista és conscient de la importància de la presentació gràfica.

Així, hi trobem unes portades molt simples quant a disseny, però *Ciència* inclou força material gràfic a l'interior com a complement important dels articles que s'hi insereixen. Hi moltes il·lustracions, tant dibuixos com fotografies; fins i tot làmines de color.³ En alguns números també s'hi insereixen mapes o fotografies desplegable⁴ amb un disseny realment original.

Com moltes de les publicacions en català, *Ciència* no està exempta de problemes, com s'hi reflecteix per primera vegada al cap d'un any de l'aparició del primer número. Fins aquell moment, la revista havia aparegut regularment cada mes, bé que els números 9, 10 i 11 ho havien fet amb un retard d'un parell de mesos. Però aquest no va ser l'únic parèntesi de la revista. La intenció inicial de la redacció de convertir-la en una publicació mensual no va ser possible. Durant set anys d'existència només en van aparèixer 53 números, publicats entre el febrer de 1926 i el febrer de 1933.

2. Els extraordinaris són el número 5, dedicat al doctor Ramon Turró i Darden (1854-1926); l'11, que tracta sobre «el cautxú i la seva indústria»; el 36, dedicat a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929; i el 41, monogràfic dedicat als adobs.

3. Les làmines de color que introdueix *Ciència* es troben al número 1 (papallones), al 12 (botànica) i al 19 (esbós fisiogràfic del Montseny).

4. Al número 8 hom hi introdueix per primera vegada làmines desplegable a l'article sobre la turbina de vapor. Al número 27 s'insereixen una «carta geològica dels voltants de la Seu d'Urgell» i, sobre aquesta, un full transparent amb la seva topografia. Al 37 es fa servir el mateix sistema sobre una fotografia aèria de la península de «Tres Forques».

El número 12 de *Ciència*, corresponent al trimestre gener-març de 1927, s'obria amb un editorial titulat «Pòrtic» —com el del número 1— on s'inclouïa un seguit de reflexions sobre la premsa tècnica i es comparava amb les publicacions literàries:

Mentre que la producció literària té a Catalunya un mercat bastant extens —no tant com caldria, però el suficient perquè les edicions d'aquesta mena no siguin empreses deficitàries—, quan de publicacions científiques en català es tracta el problema es capgira i trobem que solament una acció amorosament protectora de les corporacions públiques —que no és el cas actual— o l'ajuda dels particulars permeten assegurar una continuïtat en publicacions d'aquesta mena.

Falta de públic? No ho creiem. El públic que pot interessar-se per aquest ordre de publicacions existeix a Catalunya. Més aviat una falta d'ambient o, pitjor encara, un cert despectivisme que fa que alguns dels que podrien escriure i molts més dels que podrien llegir creguin que a Catalunya no són possibles publicacions d'aquesta índole.

Aquestes paraules deixen entreveure les dificultats de consolidar el projecte d'aquesta revista científica. Dificultats que tornaren a aflorar, després de gairebé cinc anys de vida, a l'editorial del número 38 (20 de gener de 1931), titulat simplement «Ciència». La redacció hi manifestava la necessitat de normalitzar la periodicitat de la revista, molt irregular durant els últims mesos, i també una urgent revisió econòmica per a «anivellar» el seu pressupost:

L'estudi d'aquest pressupost acusa un fort desnivell. Tres causes podem assenyalar com a originàries d'aquest fet. Una, que la subscripció no ha assolit el nivell que fóra d'esperar, amb tot i que, com hem dit, en aquests darrers temps progressa d'una manera ostensible. Segonament, el fet —ja esperat— que l'anunciant només molt paulatinament atorgaria la seva confiança a *CIÈNCIA*, per creure, equivocadament, en la baixa eficàcia de la publicitat en una revista científica. I, finalment, la manca de relació que existeix —filla, potser, d'un optimisme exagerat en planejar el projecte de la nostra revista— entre el cost de la subscripció i el seu cost real.

Durant la II República, *Ciència* esdevé el butlletí de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques i també de l'Associació de Directors d'Indústries Elèctriques i Mecàniques de l'IEMA, tal com consta a la portada del número 46 de la revista, del 20 de juliol de 1932. Al mateix número, cinc persones delegades per l'Associació de Directors s'afegeixen al Consell de Direcció: Rafael Candel i Vila, Antoni Cumella i Pau, Francesc Riera i Nadeu, Enric Soler i Torres i Joan Visa i Llach. Aquesta col·laboració donà un nou

impuls a la revista, ja que a partir d'aquell moment va ser distribuïda entre els adherits a l'Associació.

Malgrat això, uns quants mesos més tard, el febrer de 1933, *Ciència* deixà de publicar-se. El moment polític en què s'emmarcà *Ciència*, la Dictadura de Primo de Rivera i la Guerra Civil, a més de les dificultats pròpies de les revistes especialitzades, va truncar la previsible consolidació d'aquesta revista.

Les associacions de premsa tècnica i científica

Paral·lelament a la resta d'Europa, el periodisme científic es consolidava a Catalunya. L'any 1925 es va convocar a París el I Congrés Internacional de Premsa Tècnica. Aquest Congrés va ser organitzat pel Syndicat de la Presse Technique, Commerciale, Industrielle et Agricole de France entre el 30 de setembre i el 4 d'octubre de 1925, coincidint amb l'Exposició de les Arts Decoratives. Hi van assistir congressistes de vint-i-cinc països representant unes tres mil publicacions.

També en aquest primer Congrés es va acordar, per unanimitat, la fundació de la Federació Internacional de la Premsa Tècnica (FIPT),⁵ que posteriorment, el 1929, afegí el qualificatiu de «Professional» a la seva denominació. Uns quants mesos després de la fundació de l'Associació Internacional ja s'hi havien adherit unes cinc mil publicacions de vint-i-quatre països. I, un any més tard del Congrés fundacional de París, es va constituir l'Asociación Española de Prensa Tècnica, secció de la FIPT, que tenia la seu a Barcelona.

Els primers congressos de la Federació Internacional van servir per a consolidar-ne l'organització i el sistema de treball intern i, al mateix temps, per a obtenir dels organismes oficials —Societat de Nacions, Institut Internacional d'Organització Científica del Treball i l'Oficina Internacional del Treball— el seu reconeixement.

5. Des de la seva fundació fins a l'any 1937, la Federació Internacional de la Premsa Tècnica va realitzar nou congressos:

- I Congrés: París, 1925, entre el 30 de setembre i el 4 d'octubre.
- II Congrés: Roma, 1926, del 29 de setembre a l'1 de octubre.
- III Congrés: Berlín, 1927, entre el 26 de setembre i l'1 de octubre.
- IV Congrés: Ginebra, 1928, del 27 d'agost a l'1 de setembre.
- V Congrés: Barcelona, Madrid i Sevilla, 1929, entre els dies 16 i 24 de setembre.
- VI Congrés: Brussel·les, Anvers i Lieja, 1930, del 4 al 8 de setembre.
- VII Congrés: Viena, 1933, del 10 al 15 de setembre.
- VIII Congrés: Varsòvia, 1935, del 15 al 22 de setembre.
- IX Congrés: París, 1937, del 6 a l'11 de setembre.

El V Congrés de la FIPT obrí una nova etapa en la Federació de Periodisme Tècnic, el qual se celebrà a Barcelona, Madrid i Sevilla entre els dies 16 i 24 de setembre de 1929. Malgrat el triumvirat de seus, el Congrés de 1927 es conegué popularment dins de la FIPT com «el Congrés de Barcelona», ja que en aquesta ciutat es dugueren a terme els treballs de discussió de les ponències. Paral·lelament a l'obertura del Congrés es va inaugurar al palau de la Llotja de Mar la I Exposició Internacional de Premsa Tècnica, amb prop de vuit-centes publicacions exposades.

Les quatre comissions de treball que s'hi formaren discutiren sobre l'organització de la Federació, qüestions postals, economia política i publicitat. Entre les ponències presentades al Congrés es destacà el treball d'Alberto Vela (1929, 260-263) titulat «Los periodistas técnicos y su formación» per l'aportació que feia al debat sobre el periodisme tècnic i científic del moment. S'hi criticava la «gran premsa» per la lleugeresa i pel desconeixement amb què tractava de temes científics. Al mateix temps, la ponència feia referència a la pesada erudició de la majoria de les publicacions tècniques i a la necessitat d'articles de divulgació i de la «vulgarització» de la tècnica.

A més a més, l'autor hi veia la necessitat d'interrelació entre els periodistes i els tècnics per aconseguir una acurada premsa especialitzada i hi apuntava la necessitat de formació de periodistes tècnics que correspondria a la premsa científica i tècnica.

Aquesta ponència presentada en el V Congrés de 1929 recull alguns problemes del periodisme científic encara vigents avui (Deó, 1990, 56) com és ara la manca de rigorositat de les publicacions d'informació general quan tracten de temes científics, la formació necessària del periodista científic, la necessitat de la figura del redactor especialitzat, etc.

Un nou periodisme científic començava a caminar.

Bibliografia

- CASASÚS, Josep Maria. *Periodisme que ha fet història*. «Vaixells de Paper», 9. Barcelona: Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1991.
- DEÓ, Francesc-Josep. «Present i futur del periodisme científic». (*Ciència*) [Barcelona], 69, (novembre 1990), p. 52-58.
- FUSTER, Joan. *Literatura catalana contemporània*. 5a ed. «Biblioteca de Cultura Catalana», 23. Barcelona: Curial, 1980.
- GIVANEL i MAS, Joan. *Bibliografia catalana. Premsa*. 3 v. [Vol. I: Agramunt-Barcelona (1931). Vol. II: Beguda Alta - Xàtiva (1937). Vol. III: Índex alfabètic (1937)]. Barcelona: Institució Patxot.
- GUILLAMET, Jaume. «Ciència i el periodisme científic». *Annals del Periodisme Català*, (juliol-desembre 1989), núm. 15. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, p. 41-47.
- PORTELLA, Ricard. «Fer ciència és fer pàtria». *Joventut*, (28 març 1901), núm. 59, p. 218-220.
- SABATÉ i CASELLAS, Ferran. «Ciència i Modernisme». (*Ciència*) [Barcelona], (gener-febrer 1991), núm. 71-72, p. 12-16
- TARRUELLA, Joseph. «Pseudo-ciència». *Joventut*, (29 agost 1901), núm. 81, p. 573-575.
- TORRENT, Joan; TESIS, Rafael. *Història de la premsa catalana*. 2 v. Barcelona: Bruguera, 1966.
- VELA, Alberto. «Los periodistas técnicos y su formación». A: *Quinto Congreso Internacional de la Prensa Técnica y Profesional*. Barcelona: Federación Internacional de la Prensa Técnica y Profesional, 1929, p. 260-263.
- XIRAU i PALAU, Joaquim. «Les conferències del professor Einstein». *La Publicitat* (4 març 1923).